

Крсте БИТОСКИ

ДЕЈНОСТА И УЛОГАТА НА „РЕВОЛУЦИОНЕРНОТО“ БРАТСТВО ВО МАКЕДОНСКАТА РЕВОЛУЦИОНЕРНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Колку што ни е познато, ниту едно национално-ослободително движење во Европа не било поставено во ситуација да совладува толку огромни тешкотии по патот на својот развиток и акција како што бил случајот со македонското национално-ослободително движење. Покрај основниот противник — османската султанска власт, не помали противници на Македонската револуционерна организација ѝ биле соседните балкански монархии, нивните пропагандни органи во самата Македонија, Врховниот македонски комитет во Бугарија, политиката на големите сили. Сите овие „споредни“ фактори ја усложнувале, често и до крајни граници, борбата на македонскиот народ за ослободување и извојување на сопствена државно-правна заедница, поради што нашата историографија не можела да ги одмине при обработувањето на овој славен период од нашето поблиско минато. Секако не е одминат и проблемот кој сега си го поставивме како предмет на разгледување, меѓутоа, по наше мислење, тој не е посебно и системно обработен, и не е доволно објаснета појавата, сусштествувањето на братството како и неговото слевање во револуционерната организација.

Појавата и брзото ширење на Македонската револуционерна организација (МРО) ги загрижило сите околни претенденти за заграбување на македонската земја, меѓутоа, највеќе ги вознемирило оние кругови околу Егзархијата кои сметале дека го имаат правото да раководат со судбината на македонското население и мислеле дека без нивно знаење и одобрување не можело и не требало да се презема ништо што би водело кон било каква промена во животот на македонскиот човек. Но МРО била рожба на македонските општествено-економски услови и нејзиниот пат, развиток, цели и стремежи биле диктирани од историската потреба на Македонија за слобода, а не од политиката и претензиите на соседите за нејзиното заграбување. Тука лежеле основните причини за големите судири што ќе

се појават меѓу македонското револуционерно движење и носителите на надворешниот експанзионизам, чии последици се општо познати.

Потребно е уште во почетокот да констатираме дека борбата на организираното македонско револуционерно национално-ослободително движење претставувала во извесна смисла продолжение, континуитет на борбите на нашиот народ започнати во минатото за еманципацијата од Цариградската патријаршија. И додека во таа борба тој на грцизмот му го конфронтира својот словенски идентитет, сега, на Бугарската егзархија и врховизмот ќе им го конфронтира и ќе го брани својот македонски индивидуалитет.

Уште пред формирањето на МРО, голем дел од поистакнатата македонска интелигенција и еснафите се наоѓале во судир со Егзархијата и нејзината политика во Македонија. Тој судир во својата суштина имал национален карактер. Имено, факторите, кои ѝ се спротиставувале на Егзархијата, бранеле нешто што го сметале за традиционално свое, што со други зборови речено тие, носејќи го националното име на црквата што ја признавале, не биле готови да го потчинат и своето битие на нејзината великобугарска политика. Егзархијата била наполно свесна дека довчерашните „Грци“ во Македонија со тоа што ја признале бугарската црква, не станале и Бугари. Доказ за тоа, покрај другото, таа наоѓала и во фактот што, често се случувало дел од егзархистите Патријаршијата повторно да го врати во своето крило, а дел, преку поткупување или други средства, ја прифаќал и српската пропаганда. Задача, значи, на Егзархијата била од „македонските Бугари“ да прави Бугари, и затоа, преку своите органи — митрополитите, архиепископите, намесниците, директорите на училиштата и приврзениот кон неа македонски чорбаџиски слој, се трудела да завладее со македонските општини и да го централизира во свои раце раководството на целиот духовен и општествен живот како би можела што полесно да ја усмерува душата на своите верници и да ги држи под своја политичка доминација.

Пишувајќи за антиегзархиското движење во Македонија Ѓорче Петров меѓу другото вели: „Од 1890 год. неосетно се јави настроение во младината против владиците, општините, егзархиските учители и службениците... Еснафите, што во македонските градови сочинуваа моќен staleж, речиси наполно минаа во оваа борба на страната на младинците. Конкретното што го бараа младинците беше општините да минат во рацете не на старците и духовниците, како што беше дотогаш туку во рацете на младинците. Од директорите што беа егзархиски чиновници, се бараше да се потчинат на месните училишни управи. Младинците сакаа општините да бидат вистински општини. Немаше владика и повиден егзархиски учител да не беше подложен на навреди и преследувања од страна на населението...“

Реченото раздвижување . . . го толкувам просто како реакција против долгогодишниот стремеж на Егзархијата да го сосредоточи во свои раце диригирањето на општествениот живот, а освен тоа го сметам *прв чекор кон самостојност во земјата.*¹⁾ (Подвлакол К. Б.).

Владиците, општинските претседатели и класните егзархиски учители, кои повеќето биле дојдени од Бугарија, се спротивставиле на овие македонски стремежи и младината и еснафите насекаде започнале борба против нив.

Таква, кусо речено, била ситуацијата во односите меѓу Егзархијата како носител на бугарската национална идеја во Македонија, и прогресивната и револуционерна македонска младина и еснафите, како изразители на македонските стремежи за духовна и политичка слобода, во моментот кога биле ставени темелите на Македонската револуционерна организација. И не е без историско значење фактот што главно тие кои раководеле со антиегзархиската борба се истакнале, поточно речено, ја формирале МРО. Или како што самиот Г. Петров објаснува „борбата против Егзархијата од несакање се претвори во револуционерна . . .“²⁾ што ги фрлило во тревога егзархиските кругови. Овие биле изненадени од брзото ширење на револуционерното движење бидејќи не ја допуштале можноста дека населението ќе тргне по такви „лесни“ луѓе, за какви што ги сметале своите противници. „Умните“, како што ги викале егзархиските луѓе, навистина биле доволно умни за да сфатат дека тоа што веќе се случувало во Македонија претставувало втор чекор „кон самодејност“ и водело кон крупни настани, независно од волјата, плановите и стремежите на Егзархијата и официјална Софија. Тие сфатиле дека по долги перипетии, судири и превирања, созрале условите и се јавиле сили кои Македонија ја повеле по сопствениот пат на развоток и револуционерна акција што претставувало негација на сето тоа што со години го создавале пропагандите и одделно егзархиската, подготвувајќи терен за проширување на бугарските државни граници.

Оценувајќи го за крајно опасно за интересите на Егзархијата создавањето на МРО и нејзините цели одговорните егзархиски кругови решиле без двоумење, со контраакција, уште во почетокот да ја парализираат нејзината дејност. Штом разбрале за успешниот развоток³⁾ на Организацијата, решиле прво да го испратат низ Македонија познатиот егзархиски столб,

1) Спомени на Горче Петров, Скопје, 1950, с. 19.

2) Исто, с. 29.

3) Г. Петров вели дека во 1894 год. во Солун, во касата на ЦК, пристигнале околу 400 лири. Тоа го „намирисале егзархистите“, а беа дочуле и други работи од кои разбрале дека влијанието на „багабонтите“ не било така мало. — Исто, с. 30.

солунскиот книжар Самарџиев, со извидничка и пропагандна мисија. Во Костурско Самарџиев агитирал против револуционерното дело служејќи се со следните аргументи: „Тие убави села ќе бидат упропастени; крепете ги црквите и училиштата; Бугарија има 200.000 штика и ќе ја ослободи Македонија.“ Овие проповеди тој ги ширел и во Охрид, Лерин, Битола, Ресен, Прилеп, Крушево, Велес, Скопје и во другите македонски градови. Се вратил во Солун со заклучок дека револуционерната агитација зела многу широки размери и се проширила и по селата. „Дознал за факти, пишува Ѓ. Петров, од кои се убедил оти работата е многу посериозна, отколку што си ја претставувал. Го добил и впечатокот дека младината е силно и идејно вовлечена во тоа дело во земјата... Како резултат на овие откритија на Самарџиев станува пресврт кај егзархиските луѓе спрема Организацијата...“⁴⁾

Егзархиските кругови, прогласувајќи го јавно своето дело за сериозно загрошено од една организација раководена од „вагабонти“, всушност биле сериозно загрижени за самостојниот пат по кој тргнало револуционерното движење, кој неминовно водел и кон самостојност на Македонија. Заради тоа, тие се ангажирале да го попречат таквиот ѓд на Организацијата преку мирно вовлекување и преземање на неговото раководство или преку отворено конфронтирање со неа. Сметајќи се за „странка“ спрема антиегзархистите, кои, рековме, биле и водачи на МРО, тие прво побарале половината од составот на ЦК на Организацијата да биде пополнет од нивни луѓе за да можеле да се спогодуваат како две страни. Во преговорите што настанале околу ова прашање не можело да се дојде до разбирање, но и покрај тоа, во името на ЦК, им било предложено: сите тие можат да влезат во редовите на Организацијата без никаков услов. Се разбира не можело да им се дозволи направо да влезат во ЦК или пак во Организацијата без полагање на заклетва. Меѓутоа, никој од нив не сакал да положи заклетва и никој не влегол во Организацијата — тие сакале без заклетва, без никакви формалности да се вовлечат во неа. Причините за тоа се разбирливи — заклетвата обврзувала да му служат на едно дело чии принципи за нив биле во основа неприфатливи и не сакале да се борат за нивното реализирање. Од друга страна, пак, со безусловното влегување во МРО тие не постигнувале ништо од она во чие име ја повеле борбата против неа.

Летото 1896 год. бил направен уште еден обид за спогодување, овој пат со посредништво на Пере Тошев, на кого егзархистите во Солун полагале голема надеж. Тој завршил не само безрезултатно, туку и со уште позаострени односи — Петре се разделил од нив псувајќи ги.

⁴⁾ Исто.

Бидејќи по пат на „преговори“ егзархиските фактори не можеле да си ја наложат волјата и ја постигнат поставената цел, тргнале по друг пат и започнале да употребуваат други средства. Да стојат со скрстени раце, во моментот кога вестите за ширењето и буењето на револуционерното движење се слеvale во Солун и Цариград од цела Македонија, било невозможно. Од друга страна, пак, и идејното зацврстување на МРО по донесувањето на нејзиниот Устав од 1896 год. кој сосема јасно ги дефинирал целите и средствата на движењето, било силен поттик за противниците на македонската револуција кон поорганизирано и побрутално усмерување против неа. Врховниот македонски комитет во Бугарија веќе тргнал по тој пат, а истото започнале да го прават и неговите истомисленици од егзархиската „партија“ во Македонија.

Главни личности на оваа, во суштина, антимакедонска и контрареволуционерна „партија“, биле: Васил К'нчов, началник на училишниот оддел при Егзархијата во Цариград, М. К. Сарафов, директор на двете егзархиски гимназии во Солун, инаку бивш министер во Бугарија, А. Тошев, Анастас Наумов, Н. Колушев, Иван Гарванов и др. За сите овие лица, главно, егзархиски службеници во Солун, по потекло Бугари, била туѓа и несватлива секоја идеја за било каква акција во Македонија која не би одела во хармонија со политиката на Егзархијата, односно со официјалната политика на Бугарија. Кон нив биле приклучени и неколку богати македонски трговци, но тоа не го менува фактот дека главни носители на егзархиската политика во Македонија, против која се борела македонската интелигенција, биле познати интелектуалци дојдени од Бугарија и дека тие станале и главни идејни носители и организатори на борбата против историски предодредената самостојна дејност на МРО, т.е. против нејзиното основно програмско барање — по револуционерен пат да извојува политичка автономија за Македонија.

Иако претставувала едно жалосно малцинство⁵⁾, егзархиската „партија“ решила да формира своја организација, со цел не да се бори против османското ропство, туку да ѝ се спротивставува на Македонската револуционерна организација. Според кажувањето на Христо Куслев, ученик-револуционер во тоа време во Солунската гимназија, формирањето од егзархиската „партија“ на т.н. Револуционерно братство било поврзано со една посета на потполковникот Јанков на Солун кон крајот на 1896 год. Јанков, висок, бугарски офицер, еден од најдоследните спроводници на врховистичката политика спрема Македонија и огорчен непријател на МРО, на еден недозволен и арогантен

⁵⁾ И огромниот дел од учениците — нивни воспитаници биле револуционизирани и биле нивни огорчени противници. Познати се неколку бунтови на учениците против нив, еден од кој за малку што не довел до затворањето на гимназијата.

начин побарал Даме Груев да му поднесе извештај за потрошените средства од комитетската каса. Груев револтирано му одговорил: „Јас имам место каде да поднесувам такви сметки; Вие не сте ополномоштени од Организацијата да Ви ги откријам сметките на Комитетот“. „Јанков, вели Куслев налутен доаѓа кај Колушев и веќе со отворени карти се зафаќаат со Колушева и со горепосочените (Гарванов, Тенчев, Мишев, б. м.) да работат против Комитетот. По враќањето во Бугарија Јанков започнал да кореспондира со Колушев, но едно од писмата паднало во рацете на Организацијата. Од писмото се разбираше дека се договориле со Колушева и други да формираат нешто како контракомитет и на таа идеја се должи ‚братството‘ и веќе се започна борба меѓу нас и него . . . Често пати доаѓаше до голема жестокост меѓу нас, учениците, посветени на Внатрешната организација и учениците од братството . . .“⁶⁾

Обидот на Јанков да изврши контрола во сметките на ЦК не бил случаен. Тој се вклопувал во веќе изградената политика на Врховниот комитет и неговите претензии да се наметне како раководител на македонското револуционерно движење. Тоа е оној период кога луѓето на ВК правеле обиди да ги испитаат револуционерните принципи на раководителите на МРО и нивните сфаќања за македонската револуција, барајќи „слаби“ места за инфилтрирање, разединување и завладување со движењето. Имено, таква цел имал и обидот на Јанков. Зашто, евентуалното сложување на Груев да му положи сметка за финансиската дејност на ЦК би значело де факто признавање од негова страна потчинетост на ЦК под еден орган надвор од границите на Македонија, поточно признавање на ВК за врховно раководство на ослободителното дело. Се разбира, Груев не можел да наседне на една таква провокација, која не би била само тоа. Уште повеќе што тој веќе ги знаел во основа политиката и плановите на Врховниот комитет спрема револуционерното движење бидејќи бил прв од повисоките раководители на МРО кој дошол во контакт со ВК и со неговиот претседател генерал Николаев. „Врховниот комитет не останал доволен од Груев, ниту Даме од нив“, вели Горче Петров. „Не можеа да се разберат. Ние бевме во ентузијазирана положба, а тие, врховистите во друга, и затоа не се разбрале.“⁷⁾

Познато е дека ВК не можел да се разбере со водачите на МРО зашто идејно, во однос на иднината на Македонија, немале ништо заедничко. А можел лесно да се разбере со егзархиската „партија“ во Македонија зашто целите им биле заеднички — да се парализира по секоја цена борбата на македонските маси за извојување на сопствена државно-правна един-

⁶⁾ Движението отсамъ Вардара и борбата съ върховиститѣ. Сѫобщава А. Милетичъ, София, 1927. Спомени на Хр. Куслевъ, с. 107—108.

⁷⁾ Спомени на Г. Петров, с. 40.

ка. Кога се знае ова лесно може да се сфати какво значење за ВК можело да има „револуционерното“ братство во реализирањето на нацртаната политика спрема МРО и Македонија. За него не било тешко да сфати дека преку фронтален напад, од Бугарија, не ќе може да ја растрои и да ја потчини МРО. Но да се има тука, во Македонија, една организација било сојузничка или потчинета, која исто така би се борела против револуционерното движење, значело помош од непроценлива вредност за врховистичката кауза во Македонија.

„Револуционерното“ братство било формирано пролетта 1897 год., а неговиот полн наслов гласел „БЪЛГАРСКО ТАЙНО РЕВОЛЮЦИОНО БРАТСТВО ВЪ ТУРЦИЈА“. За целта на братството нешто рековме, а ќе се осврнеме и понатаму за тоа. Прво да се задржиме на целта и на средствата формулирани во Уставот на братството зашто тоа ќе ни помогне во разјаснувањето на морално-политичкиот лик и на неговите творци, и на неговата практична дејност.

Целта на братството, според Уставот, била: да го подготвува бугарскиот народ за борба за да може сам да извојува слободен политички живот; б) да се пресметнува со разни мачители на народот и в) да ја заштити бугарската народност од посегањата на туѓите пропаганди. Тоа требало да се постигне со следниве средства: а) живиот и печатен збор; б) теророт; в) смртта и г) револуцијата.

Кога сме при уставот, да потсетиме и на некои други поважни моменти. Во делот „устројство“, во почетокот, се констатира дека братството најнапред, т.е. при формирањето се состои од основните членови кои го потпишале уставот⁸⁾, а понатаму се разработува начинот за примањето нови членови. Братството се управува од Управен совет составен од пет члена меѓу кои се бира претседател, касиер и секретар со мандат од една година и со непостојано седиште. Управниот совет формира клонови на братството во секој град, а заедно со основните членови и пратеници од месните братства имал право да прогласува и востание.

Не е потребно да се анализира содржината на Уставот за да се докаже дека тој немал никаква врска со стремежот на угнетениот македонски народ за слобода. Гледајќи ги целите и средствата и најнеупатениот може да заклучи дека тој бил програма на една пропаганда и дека основна задача му била

⁸⁾ Уставот носи дата: март 1897 година и е потпишан од 11 члена со псевдоними — Сборникъ Илинденъ 1903—1929, София, 1929, с. 9—12. Во Уставот стои дека Управниот совет на братството изнесува 5 члена, а самиот Гарванов во своите спомени (Спомени на Дамянъ Груевъ, Борисъ Сарафовъ и Иванъ Гарвановъ, София, 1927, с. 116) посочува 7 лица кои најверојатно го формирале и братството. Покрај него, кој бил претседател, членови биле: Хр. Тенчев, Јосиф Кондов, Димитар Мирчев, Делчо Колушев, Анастас Наумов и Хр. Ганов.

да ги штити интересите на таа пропаганда, а не да го подготвува народот за борба за извојување на слободен политички живот. Тој предвидува и агитација и терор, и смрт, на крајот и револуција, но кога се има предвид дури и формално прокламираната цел, а кога се знаат и причините за формирањето на братството, сето тоа му било наменето не на вековниот угнетувач, туку на истиот тој народ кој божем требало да го ослободува. Присвојувањето на изразот „револуционерно“ во насловот на братството, било чиста демагогија зашто подготвуваната, имено, револуција во Македонија ги натерала Гарванов и неговите истомисленици да го формираат братството за да можат организирано да им се противстават на тие што ја подготвувале. Тоа не се стеснува да го признае самиот Гарванов во своите Спомени, а на друго место, во своите писма од времето кога раководел со антиреволуционерната дејност во Македонија, да го образложи опширно и „аргументирано“. „Целта беше, признава тој, да се одбие комитетот (МРО, б.м.) од лошиот пат и да се избегне брзањето со револуцијата, за која ние сметавме дека е предвремена, мислејќи дека таа навистина брзо ќе избувне.“⁹⁾

На оној што би поверувал на така дефинираната цел на Гарвановото братство, би му се наметнал наједноставниот можен заклучок: егзархиските кругови биле исто така за револуција, но го создале братството за да го принудат ЦК на МРО да се откаже од „лошиот пат“ кој водел кон брзо дигање на револуцијата. Со други зборови грижата за народот, за да не настрада неговата ослободителна кауза од една предвремена револуција, била основната причина за создавањето на братството и неговата борба против ЦК и МРО.

Какви, всушност, биле вистинските цели на „револуционерното“ братство раководено од Гарванов и какви биле средствата применувани во конкретната акција од неговото членство? Еден од основачите на МРО Ив. Х. Николов кој директно бил замешан во судирите со егзархиската „партија“, откако констатира дека „принципиелните противници“ на МРО се раководеле од „великобугарски политички“ сфаќања, ги посочува вистинските причини од кои се раководеле Гарванов и неговите другари при формирањето на братството. Тој прво вели дека сите тие биле приврзаници на револуционерната организација, но изјавувале дека целта на „револуционерното“ братство е да ги групира околу себе повоздржаните елементи кои би рабо-

⁹⁾ Спомени на ...И. Гарванов, с. 116. Иван Гарванов бил роден во Стара Загора, во Бугарија, 1869 година. Факултет завршил во Бугарија, а специјализирал во Виена. По разговор на познатиот бугарски дипломат А. Тошев дошол во Солун и бил назначен за професор по физика во Солунската егзархиска гимназија во која, во тоа време, и самиот Тошев бил професор.

теле за ослободувањето на Македонија по легален пат. Меѓутоа, вистинските мотиви за основањето на „револуционерното“ братство, продолжува Х. Николов беа организираната маса „да биде потчинета на наредбите на Егзархијата и респективно на Македонскиот врховен комитет во Сафија“.¹⁰⁾

Агитациите на братството, се разбира, наполно се совпаѓале со оние на егзархиската „партија“. Револуционерната ситуација во која се наоѓала Македонија и потребата да изгледаат блиски со целите на МРО ги принудувало да се служат и со револуционерни пароли, но не пропуштале да го истакнуваат тоа, најважното, кое му давало смисла на постоењето на братството: „Бугарија ќе нè ослободи и од Бугарија да чекаме сè; ние треба само да се подготвуваме. Пушки да не се купуваат и да не се внесуваат, зашто кога ќе биде потребно Бугарија ќе ги даде. Револуционерност да не се пројавува во конкретни акции туку само во моралната подготовка“¹¹⁾ — биле главните нивни проповеди при врбувањето на свои приврзаници.

Обидот на братството да го прошири своето влијание во Македонија врз една таква платформа не ги дало очекуваните резултати. Се покажало дека агитирањето да се чека помош и „слободата“ од Бугарија не биле прифатливи од македонските маси што е еден од низата докази за зрелоста и способноста на нашиот народ да ги разликува своите витални интереси од туѓите и нивните носители. Братството успеало да придобие извесен број приврзаници само во неколку градови во Македонија и тоа во: Прилеп, Сер, Кавадарци и Велес.¹²⁾

Свесни дека меѓу народот не ќе можат да стекнат влијание, и со негова помош не ќе можат да ѝ се спротивстават на МРО, луѓето од братството решиле сами да тргнат во поход против движењето, барајќи истомисленици и помошници надвор од Македонија. А такви во Бугарија не биле тешко да се најдат.

Во Македонија голема помош братството добило од В. К'нчов. Тој, како началник на училишниот оддел при Егзархијата, започнал системно да ги прогонува учителите — членови

¹⁰⁾ Изъ записките на Ив. Х. Николов, ил. Илинден, год. IX, София, 1937, кн. 2.

¹¹⁾ Спомени на Г. Петров, с. 38.

¹²⁾ По придобивањето на извесен број соработници, братството, во јуни 1898 година, испратило до нив окружница со одредени директиви што да работат и како да го шират своето влијание на штета на МРО. Тоа го натерало ЦК да се позамисли за ставот што требало да го земе спрема тој разбивачки чин на Гарвановци. Меѓутоа, брзо било установено дека окружницата не нашла на одглас во внатрешноста и според тоа, се констатирало дека не било потребно да се преземаат никакви посебни мерки за сузбивање на нејзиниот ефект. Подоцна Управниот совет на братството испратил друга окружница до своите луѓе, препорачувајќи им да отворат во градовите пансионии во кои би ги прибрале децата на влијателните граѓани и селани. Се сакало по таков начин да се придобиаат повидните лица за да се исползуваат во борбата против МРО.

и симпатизери на МРО и да ги заменува со „незамешани“. Против учителите-револуционери дејствувал и Наумов, директор на Педагошкото училиште во Сер. „Целата егзархиска машина, кажува Горче Петров, услужуваше на ова контраагитација.“ Преку прогонувањето на учителите кои, како што се знае, биле главните раководители на револуционерното дело (поголемиот дел од нив бил плаќан од Егзархијата) требало да се постигнат две значајни работи: да се натераат на повлекување и пасивизирање што би имало за последица слабеење на МРО, или да минат на страната на братството, што би била двојна штета за движењето. Раководството на Организацијата кое, одадено целосно на револуционерната дејност, односите со Егзархијата ги имало оставено на спореден колосек, не можело лесно да мине преку акциите на егзархиските луѓе кои значеле отворено и конкретно непријателство кон движењето. Тоа, по силата на револуционерната логика за самозащита и обезбедување на движењето правилен развиток, било принудено често да ги покажува „забите“, да интервенира и да се меша во компетенциите на Егзархијата понекогаш заканувајќи се и со употреба на сила. Во рамките на таквата практика ЦК успеал да го принуди егзархот да го истера К’нчов од Цариград. Имено, К’нчов му предложил на братството да се убијат 2—3 „видни Бугари“ во Солун, а да се пушта глас дека убиството било извршено по решение на ЦК како истиот би се компромитирал и би се сузбиле симпатиите на граѓанството кон Организацијата. Со целиот тој неколен план бил запознат од страна на ЦК егзархот од кого било побарано во срок од 10 дена да го отпушти од служба К’нчова и го врати во Бугарија. Така и станало.¹³⁾

„Револуционерното“ братство издавало и хектографиран весник „Борба“. Меѓутоа, како што истакнавме, базата за неговото ширење во Македонија била крајно ограничена, и според тоа изгледи за успех немало. Затоа Гарванов решил борбата против МРО да ја пренесе и да ја поведе од Бугарија. Целта му била преку поврзувањето со официјална Софија и врховистичките средини да се обиде да го одржи братството и да ја продолжи својата антимакедонска дејност. Прво воспоставил врска со Врховниот комитет на чело со Јосиф Ковачев¹⁴⁾ и се ставил на негова услуга. Така, на пр. подоцна Гарванов добил од ВК 100 примероци од една окружниша насочена против српската пропаганда и ја распрснал низ Македонија. „Тоа, раскажува Гарванов, не издигна во очите на луѓето, зашто сите по први луѓе сакаа да работиме во согласност со Бугарија, но не знаеја како, а пак началството (на МРО, б. м.) и во тој поглед

¹³⁾ Изъ запискиѣ на Ив. Хаджи-Николовѣ, ц. п. Илинденъ.

¹⁴⁾ Спомени на... Ив. Гарванов, с. 119. Ковачев бил претседател на ВК кратко време и тоа до IV конгрес на македонската емиграција одржан во јуни 1897 год., кога го наследил Хр. Станишев.

сите ги тероризираше. Оттогаш ЦК се објави формално против нас и размислуваше како да се отараси од нас.“

Случајот со окружницата бил, веројатно, една од првите посериозни конкретни акции на братството која го натерало раководството на МРО постудиозно да се замисли за последиците од крајно штетната улога што почнале да ја играат луѓето на Гарванов. ЦК се објавил против таа окружница¹⁵⁾, но се покажало дека нема начин да го спречи нејзиното ширење во Македонија. Се наметнувал, значи, заклучокот дека штетната дејност на братството можела да се спречи главно со ликвидирање на самото братство. Но, покрај другото, и поради опортунизмот на некои фактори на Организацијата тоа не било лесно да се постигне.

Сè посланото влијание на задграничните претставници на МРО, Гоце Делчев и Горче Петров, врз определбата на македонската емиграција во Бугарија и подготовките за VI конгрес на кој требало да се избере Врховен комитет кој требало да биде потчинет на волјата и потребите на МРО, многу ги загрижило луѓето на Гарванов. Тие оправдано се плашеле дека една искрена соработка меѓу МРО и ВК, т.е. емигрантската организација, не само што би ја засилило првата, против што братството ги вложувало сите свои сили, туку би го стеснал и кругот на нивното дејствување во Бугарија и би довело дури и до нивно ликвидирање. Секако Гарванов (и не само тој) не можел да сфати дека МРО и ВК, поради дијаметрално спротивните стремежи и цели што ги гонеле и на кои им служеле, не можеле искрено да соработуваат. И за да ја осуети таа соработка, и да се покаже себе си фактор и партнер во ослободителното движење достоин да му се обрне внимание, братството, односно Гарванов, од името на управниот совет, до конгресот испратил едно опширно писмо чија содржина е таква што нè принудува и нас да се задржиме малку поопширно врз неговата суштинска и формална страна.

„Сметам за потребно да Ви претставам еден збиен извештај за револуционерното дело тука, зашто гледам дека некои заинтересирани луѓе свесно сакаат да ги заблудат тамошните македонски дејци“ се редови со кои започнува извештајот и

¹⁵⁾ Не треба да се сфати дека ЦК тоа го направил затоа што ѝ бил наклонет на српската пропаганда. Напротив, тој бил против неа како што бил против сите други пропаганди. Но тој, во моментот кога Организацијата се трудела да ги обедини сите незадоволни маси околу себе, не можел да дозволи, од нечии велкодржавни позиции некои да ги распамува пропагандните страсти и да го одвлекува вниманието на народот од основната задача. Инаку за МРО било крајно непожелно веќе поделените Македонци на егзархисти и патријархисти да продолжат и да се цепат и на нејто трето со што, покрај другото, уште повеќе би се комплицирала нејзината револуционерна мисија. При тоа ја имаме предвид генералната линија на Организацијата, а не сфаќањата на некои одделни членови.

продолжува: „Тука сүштествуваат две револуционерни организации со една и иста цел... Од каде доаѓа таа поделба?“, се праша во извештајот и се одговара:

1) Уште во почетокот револуционерната организација била поставена на месна партизанска основа. Првото основање на ЦК станало од луѓе кои биле јарки партизани и злобно настроени кон голем дел од граѓаните, некои готови да го дадат својот придонес за ослободителното дело. Тие бивши партизани гледале со презир на своите противници-партизани и започнале да ги нарекуваат предавници, шпиони, чорбаџии итн. Така отстранети од првооснованата организација, ние се чувствувавме виновни пред својата татковина за својата бездејност. А вратите на револуционерната организација за нас беа затворени. Меѓутоа, бевме решени да чекаме додека не настане едно отрезнување, но напразно. Лицата кои ја зедаа управата на Организацијата, доследно докажаа дека се непоправливи партизани и се готови дури да го изложат нашето дело, да ги прогонуваат своите противници со сите сили...

Понатаму посебно се обвинуваат две лица од ЦК чии имиња не се спомнуваат, но се знае дека се мисли на Хаџи Николов и д-р Татарчев, чие отстранување би го „решило речиси целосно прашањето за слевањето“ и задружно работење. „Ние преминавме, се вели на крајот од првата точка за причините што условиле да има две револуционерни организации, и преку брошурата „Стамболовштината во Македонија“, преку бунтовите во Солунската гимназија и преку постојаните дописки со кои се полнат весниците“, кои биле нивни дела, или инспирирани од нив,

2) Познато било дека луѓето давале пари за набавка на оружје, но не го добивале, поради што населението започнало да ја губи довербата кон Организацијата а таа положба продолжува и до ден денес „и мене многу ми е жал да ви јавам дека тоа ја поткопува почвата на револуционерното дело“. Започнало веќе да се зборува и за злоупотреби и за да се отстрани таа недоверба братството решило да им достави на луѓето оружје без претходно собирање на пари. Дејци од внатрешноста на Македонија „многу пати се јавувале пред нас и нè канеле да го земеме во свои раце делото, та да биде уредено...“

3) „Ние го осудуваме општото насилствено собирање на пари од Бугари... Доста да има населението верба во честоста и патриотизмот на тие што ги собираат парите, тогаш насилството ќе биде излишно.“

5) „Најпосле ние чувствувавме, уште пред основањето на револуционерното братство, дека е нужно едно единство меѓу Врховниот македонски комитет и тукашната револуционерна организација. А тоа не било дотогаш, не станало и досега. Ние не ја одобруваме таквата изолираност на тукашната (МРО, б.м.) организација...“

Понатаму, во извештајот се зборува за односите меѓу „двете“ организации. (Тие себеси се сметале за организација!). Би-дејќи, при такви услови, тие не можеле да влезат во Организацијата, решиле да се организираат одвоено, но не со намера да му отворат војна на движењето — „неговата цел била и нивна цел“. Тие „само“ ги групирале оние луѓе, кои „сакале“ да работат во таа насока, но немале можност. Биле „револуционери“, го помагале морално и материјално секој револуционер, правеле отстапки итн. итн. Но на другата страна работите не чинеле. „Подолу ќе ви цитирам примери, по својата содржина одвратни, вршени од револуционери спрема свои браќа по идеја“ — пишува Гарванов и изнесува:

„— Уште првата година по формирањето на братството ние побаравме да се спогодиме со постојната револуционерна организација, да се слееме и здружено да работиме. Меѓутоа, тие од другата организација не примиле ниту еден од условите и преговорите се прекинаа. Еден од нашите услови, најважен, беше да се примат две, или барем едно лице од нашето братство во ЦК и тоа она лице што тие ќе го изберат. Од другите предлози кои биле помалку важни, освен условот да се признае ВМК како врховно тело на организацијата, ние се откажавме при преговорите. Неприфакането на ниту еден од нашите предлози ние го објаснуваме со партизанскиот дух на некои членови на ЦК.

— Членовите од другата организација употребуваат една непростлива агитација меѓу населението против нашите дејци, нарекувајќи ги турски шпиони, предавници... куп факти има за тоа, но јас ќе ви избројам само неколку и ќе ве замолам да обрнете сериозно внимание на тоа што би се случило, кога чаштата на трпението ќе се скрши и можноста да се трпи ќе престане. (Како факти се споменуваат наједноставни работи, поточно мерки кои ги преземала МРО со цел да ја спречи контрареволуционерната дејност на братството).

— Стремејќи се по секоја цена да ѝ пречат на нашата револуционерна дејност, некои од членовите на другата организација, сè по диктат на двете лица, кои се глави на ЦК, одат до предавство. Тие го осуетиле решението на братството да бидат убиени двајца српски агитатори јавувајќи им на истите да го напуштат Солун.¹⁶⁾

¹⁶⁾ Уште порано, (1898) во една пресметка меѓу српската и бугарската пропаганда, во Солун бил убиен од некој си Пејчиновски професорот Хр. Ганов, Бугарин од Плевен. При обидот да го спаси, Гарванов бил ранет за што добил орден од Фердинанд. Ова убиство го афирмирало братството како едно од носителите на бугарската пропаганда во Македонија. „Убиството на Ганов, пишува Гарванов во своите спомени (с. 18), го подигна нашето братство во очите на луѓето. Се знаеше дека ние постоиме како одделна организација...“ Подоцна бил убиен и Пејчиновски. Се покажало дека таквите и слични убиства немале и не требало да имаат никаква врска со МРО.

— Претставникот на ЦК во Софија шири на четири страни гласови дека ние сме биле предавници. Но побарајте од тој господин да посочи еден пример за нацето предавство...

— Уште еднаш ви јавувам, кога работите ќе стигнат до преследувања, на какви нè предизвикуваат и какви најверојатно сака едно лице кое се наоѓа во Софија, (Горче Петров) ќе биде доцна да застанеме. Се надевам, се вели на крајот, дека овој краток извештај, направен од мене за тукашните работи, ќе помогне за здружено работење и слевање на сите револуционерни организации под знамето на Врховниот македонски комитет.¹⁷⁾

Извештајот носи дата: Солун, 28 април 1899 година, а Гарванов, бидејќи не сакал на конгресот во Софија јавно да се читаат имињата што ги посочувал, и од некои други причини, испратил едно придружно писмо до Константин Аврамов во Бугарија, кој му служел како врска и кој требало да го предаде извештајот на претседателот на споменатиот емигрантски конгрес, во кое му дава поблиски информации за некои работи засегнати во извештајот, како би можел „поаргументирано“ да ја брани „револуционерната“ дејност на братството во Македонија. Најнапред Гарванов ги открива имињата на лицата, чие отстранување од раководството на МРО, според него, би решило сè: тоа биле д-р Татарчев, претседател на ЦК, Иван Х. Николов, член, и задграничниот претставник на Организацијата во Бугарија, Г. Петров. Првите двајца се покажуваат во многу лоша светлина, се зборува за проневери на организациони пари, се искажува огорченост што Организацијата ги принудувала богатите да даваат пари за движењето (се барало тоа да се врши само доброволно), со еден збор се изнесуваат неверојатни клевети на адреса на првите луѓе на МРО¹⁸⁾ како дополние на тоа што на некој начин било речено во извештајот.

Иако во досегашното излагање дадовме доста материјал врз основа на кој читателот лесно може да се ориентира и да даде правилна оценка на извештајот кој претендира на објективно прикажување на положбата во револуционерното движење и односите со братството, сепак тој е од таков карактер што не ни дозволува да го оставиме без коментар. Уште во почетокот треба да констатираме дека извештајот на Гарванов е интересен по тоа што е еден од ретките пишани документи кои и на теоретски план ни ги открива суштината и позициите од кои настапувало братството и во однос на Македонија и во однос на МРО. Тргувајќи од таквите позиции, кои всушност биле позиции на бугарската државна политика спрема Македонија, Гарванов и неговите другари не сакале и не можеле инаку да гледаат на работите во Македонија освен така

17) Сборник Илинденъ 1903—1929, с. 18—29.

18) Исто, с. 13—18.

како што ги изнесле во извештајот. Сето тоа што го содржи извештајот не ја одразува вистинската положба во револуционерното движење, но за Гарванов, секако, тоа е вистина, а неговиот израз на загриженост за одот на револуционерното дело треба да се сфаќа како страв, како револт што движењето одело по сопствен, македонски пат, а не по оној што го диктирале интересите на бугарското државно ширење во Македонија.

Да разгледаме неколку поважни пунктови од извештајот.

1. Тврдењето дека во Македонија постоеле две револуционерни организации со иста цел било една од најголемите невинини содржани во извештајот. Како што е познато МРО била рожба на македонските општествено-економски услови и нејзината историска мисија била со помош на сите експлоатирани маси, преку револуција, да извојува политичка автономија за Македонија. Братството, пак, било формирано со основна цел не да се бори против угнетувачот, туку да се бори точно против таквата ориентација на МРО и според тоа неговите задачи биле контрареволуционерни, реакционерни. Значи, ниту причините што ги родиле „двете“ организации биле исти, ниту целите и стремежите што ги гонеле се совпаѓале.

2. Прераснувањето на антиегзархиската борба во револуционерна за Гарванов не значела ништо друго освен партизанство. Тој и неговите луѓе, како изразители и носители на бугарски и за Македонија туѓи интереси, не сакале да сфатат дека се работело за едно движење кое и кога било усмерено против егзархијата и кога прераснало во организација за борба против султанскиот систем, имало ослободителен карактер. Или поточно речено, тие се преправале дека не ја сфаќаат суштината на проблемот и нарочно на односите им давале партизански карактер прогласувајќи ги по таков начин водачите на МРО за луѓе водени во своите акции од лични интереси, кариеризам, шпекулативност, од сè, само не од принципи и сериозни побуди. Така, ако не во Македонија, барем во Бугарија, меѓу емиграцијата, можеле да бидат компромитирани и борбата на братството против самостојниот развој на МРО олеснета.

3. Тврдењето дека вратите на револуционерната организација биле за нив затворени, исто така, нема никаква врска со вистината. Горче Петров тврди дека тој лично на Гарванов и Колушев им направил „формален предлог“ да влезат во Организацијата, но тие откажале. Гарванов му одговорил дека било доцна за нив, и дека „редници не можат да стануваат“.¹⁹⁾ Самист Гарванов признава²⁰⁾ дека од Даме, тој и Мирчев, биле поканети да земаат учество во борбата со зборовите: „Готов ли си да умреш за Македонија?“ И за одбивањето на оваа

¹⁹⁾ Спомени на Г. Петров, с. 37.

²⁰⁾ Спомени... на Ив. Гарванов, с. 111.

покана Гарванов нашол оправдание — не ги сфатил сериозно зборовите на Груева.

Вистината меѓутоа лежи на друго место. Ние веќе спомнавме дека тие не сакале да влезат во Организацијата по вообичаениот ред зашто биле огорчени противници на самостојниот развој на движењето и на неговите цели. Тие, всушност, ја очекувале „слободата“ од бугарската армија или поточно тие сакале присоединување на Македонија кон Бугарија. И според тоа не можеле да влезат во редовите на Организацијата која принципот на автономноста го сметала за самоцел и која водела бескомпромисна борба против онаа политика на која, по сфаќањето на Гарванов и на неговите блиски, требало македонското движење да ѝ се покори, да ја признае за свое раководство. Гарвановци сакале да влезат во МРО, но условно, тие барале да се сврти нејзиното корито и нејзиниот тек. А тоа можело да се постигне не преку поединечно влегување во Организацијата, туку како група, како организација која може да преговара и да поставува услови за „слевање“. И затоа само што го формирале „револуционерното“ братство тие веќе барале да влезат во МРО. Условите кои ги поставиле биле повеќе од дрскост. Грст луѓе, од цело едно народно движење, барала да прифати „барем“ еден член во ЦК а за врховно раководство на тоа движење да се признае Врховниот комитет во Бугарија. И се чуделе што македонските револуционери не прифаќале ниту еден од нивните услови, што не сакале да му се покорат на Врховниот комитет, т.е. на бугарскиот кнез и да го претворат ослободителното дело на еден поробен народ во дело на еден великодржавен експанзионизам. Се револтирале што македонските револуционери ги прогласувале за предавници и ги прогласувале барајќи да им се посочат примери, не можејќи или не сакајќи да сфатат дека целокупната нивна дејност за МРО била пример на предавство.

Изнесувајќи го своето субјективно и тенденциозно мислење за положбата во МРО, деградирајќи ги повидните раководители на Организацијата до степен на проневерувачи на народни пари, партизани, насилствени собирачи на пари, клеветници итн., а прикажувајќи се себе за луѓе со високи морално-политички квалитети и за големи патриоти и револуционери, готови да го дадат својот живот за Македонија во колку преку отстранувањето на „пречките“ им се дозволи да се вклучат во револуционерното движење, луѓето на Гарванов имале за цел да внесат недоверба меѓу делегатите на конгресот спрема МРО и нејзиното раководство во моментот кога се очекувале решенија за ставање на македонската емигрантска организација во служба на МРО, да ги придобијат нивните симпатии преку паролата „за здружено работење и слевање на сите револуционерни организации (се мисли на „револуционерното“ братство, емигрантската организација и МРО, б. м.) под знамето на Врхов-

ниот македонски комитет“ а преку застрашувањето со примена на терористички средства, односно заемно физичко пресметнување, да импресионираат и да го свртат вниманието не толку на последиците, колку на нивната решителност и физичка можност — и со сила да ѝ се спротивстават на МРО за заштита на своите принципи. Извештајот на Гарванов до конгресот значел и предупредување до сите надлежни фактори во Кнежевството Бугарија за огромната опасност што македонската револуционерна организација претставува за бугарската анекционистичка политика спрема Македонија.

Конгресот на емиграцијата во Бугарија не бил компетентен да донесува решенија кои би ја обврзувале МРО. Но затоа пак, обраќањето до конгресот со таков речник и клевети имало за последица заострување на курсот кон ликвидирање на братството од страна на МРО дурѝ и со употреба на сила. МРО не можела на својата територија да трпи здруженија или организации кои со својата активност го цепеле единството на угнетениот народ и се бореле против неа. Во рамките на таквата ориентација било наредено да се ликвидира споменатиот Наумов во Сер како еден од најактивните противници на Организацијата. Тој, иако бил наполно свесен и знаел дека главните села во неговиот реон биле вклучени во редовите на МРО²¹⁾, како училишен инспектор во Серско и Мелничко, тргнал во обиколка со цел да го сондира теренот за инфилтрирање и отворање клонови на „револуционерното“ братство во овие реони за борба против Организацијата. Обидот за убиство на Наумов бил извршен по оваа обиколка, но бил неуспешен. Меѓутоа, по барање од ЦК тој, исплашен бил принуден да бега во Бугарија. Гарванов вели дека тие биле решени потоа да ја продолжат борбата до крај, но се плашеле од лошите последици. Вистината меѓутоа е поинаква — имено тие, ќе видиме подолеу, немале сили да се борат против плаимата на револуционерното движење, а и се исплашиле. Братството, на пример, решило да ги убие Матов, Груев, Хаџи-Николов и П. Тошев, но не успеало. „Фактот што Наумов не нè послуша да остане во земјата, додава Гарванов, нè разочара.“²²⁾

Случајот Наумов нашол силен одглас и предизвикал жив интерес во редовите на Сарафовиот Врховен комитет. А ставот на Сарафов кон едно така важно прашање, како што бил односот кон контрареволуционерното братство, бил еден од првите сериозни индикатори што придонесувале сомневањата на Г. Делчев и Г. Петров во искреноста на Сарафовиот комитет да добијат конкретни аргументи. Тие знаеле каква опасност за МРО би претставувало вклучувањето на братството во нејзините редови и затоа биле априори против мешањето и настојувањето на ВК за „помирување“ со него. Колку остро било

²¹⁾ Исто, с. 120.

²²⁾ Исто, с. 121.

реагирањето на Ѓ. Петров по ова важно прашање, многу релативно ни кажува самиот Сарафов:²³⁾ „Ѓорче ракоплескаше на акцијата против Наумов. Сметаше дека треба да се искасапат сите од „братството“ — никакво спогодување, никакво помирување. Ние во Комитетот бевме решиле да посредуваме да се разберат. Против тоа решение беше Ѓорче“.

Наоѓајќи се пред опасноста да биде ликвидирано, братството решило да го испрати Гарванов во Бугарија со цел да се поврзе со одговорните државни и политички фактори и да го добие нивното мислење и евентуално нивната поддршка во конфронтацијата со МРО. Се сретнал со ген. Рачо Петров (доверено лице на Фердинанд, заземал најодговорни функции во владите, бил и претседател на владата) со кого долго разговарал. „Го прашав, вели Гарванов, не ли му се гледа дека брзаат со револуцијата (мисли на раководителите на МРО, б. м.) и дека поддршката која им се дава на нашите противници (секако мисли на „искрената“ соработка и помош на Сарафовиот комитет, б. м.) ќе ја забрза, а може би ќе ја направи невозможна“. Добил одговор дека било пожелно да се спогодат со Организацијата, а што се однесува до евентуална војна со Турција, тој не се плашел. Бугарската војска била дисциплинирана, а во таков случај веројатно кнезот, него (Рачо) ќе го повикал на власт.

Потоа го посетил Стоилов од кого сакал да дознае дали владата го поддржувала ЦК. (Стоилов во тоа време не бил претседател на владата; на 1 јануари 1899 тој си поднесол оставка и го заменил Греков, односно Радославистите. Не е точна и годината која Гарванов ја посочува — тие разговори тој не ги водел во 1900, туку во 1899 година). Стоилов му одговорил дека владата била против членовите на ЦК и дека тој бил уверен оти тие „никакви идеали не гонат, дека има силни докази како Ѓорче имал врски со турското комесарство (во Софија, б. м.). Но додаде, многу е веројатно да го прави тоа од некои виши организациони побуди... „Излегол со убедување дека од Народничката партија на Стоилов ништо не можело да се очекува. Отишол и кај Радослав и се убедил дека тој бил наполно оддаден на Сарафовиот комитет.

На крајот бил поканет од Сарафов да се сретне со Ѓ. Петров и потоа да го посети Врховниот комитет. Знаејќи го ставот на Ѓорче, Гарванов откажал да се сретне со него, но затоа во ВК, пред целиот состав, ги изнесол причините за формирањето на „револуционерното“ братство и за неговото постоење. Тој се повикал и на извештајот испратен до споменатиот VI конгрес, за кој пред малку зборувавме. Се разбира, Сарафов и неговите другари од Комитетот, како и оние кои стоеле зад нив, наполно ги делеле сфаќањата на Гарванов за опасноста што ја криело револуционерното движење по интересите на великобугарската

²³⁾ Исто, с. 50.

гауза во Македонија и му ветиле дека ќе направат сè за да се постигне „согласност“ со МРО и „дури сила ќе употребат ако стане потреба“.²⁴⁾

Гарванов бил повикан од Егзархијата во Цариград каде што зборувал за проблемот и со егзархот. „Тој ниту ја одобруваше дејноста на ЦК, ниту се чувствуваше силен да се бори со него... — вели Гарванов. Постоенето на братството како да не му беше непријатно на егзархот, но тој беше слаб да му укаже какво и да е содејство. Егзархот сам се лажеше кога кажуваше дека скоро ќе се договорел со владата (бугарска, б. м.) за да преземе мерки против него“, т.е. против ЦК.

Како што се гледа, за мисијата на претседателот на „револуционерното“ братство, Гарванов, во Бугарија и во Цариград дознаваме од него. Тоа што го кажува тој е доволно да се заклучи какви биле резултатите од разговорите што ги водел со споменатите лица, но симптоматично е што Гарванов речиси ништо не кажува за причините што ги терале сите тие фактори во Бугарија да му советуваат да се откаже од сè и да се „помири“ со „сепаратистите“, „партизаните“ итн. Гарванов секако немал сметка да зборува за тоа (само со Р. Петров разговарал час и пол), но и без тоа не е тешко тие да се откријат. Имено, сите лица со кои во Бугарија и Цариград разговарал Гарванов, а тие, видовме, не биле случајни личности, нема никакво сомневање дека наполно го делеле неговото мислење и загриженост за чисто македонската ориентација на револуционерното движење. Тие фактори и самите воделе битка преку Врховниот комитет и трговските агенства во Македонија да го преземат раководството на МРО и да диригираат со движењето. Но тие, исто така, биле свесни дека братството не претставува никаква сила и дека единствено што можело да направи тоа било да убие неколку раководители на МРО за да биде потоа и самото дефинитивно уништено. Во Бугарија веќе од искуство знаеле дека преку директна конфронтација и далеку поголема сила од братството, каква што бил ВК со своите чети, не ќе може да ја покори Организацијата. Оттука и она „пријателско“ умилкување на Сарафовиот комитет преку соработка и „великодушна“ помош да се најде начин за да се навлезе во тврдината и оловнатре да се разори. Оттука и еднодушните совети дадени на Гарванов за „помирување“ и влегување во Организацијата. Тоа што можеле Гарванов и неговата група да го направат за интересите на Бугарија преку делување во самите редови на Организацијата, во никој случај не можела да го постигне преку директно конфронтирање со неа. Тоа било дефинитивно сознание, а историјата покажала дека тие што мислеле така не згрешиле.

²⁴⁾ Исто, с. 122—123.

По враќањето на Гарванов во Солун било свикано собрание на братството кое било запознато со резултатите од Гарвановата мисија во Бугарија и Цариград. Биле изнесени мислења дека братството требало да се бори до крај и сите да умреле, но преовладувале оние кои биле за „помирување“. Било решено да се чека да стигне посредникот од Врховниот комитет, зашто Гарванов добил ветување од Сарафов.

Два дена по пристигнувањето во Солун, Гарванов побрзал да му се јави²⁵⁾ на Сарафов и да го информира за тешката положба во која се наоѓало братството и да му даде на знаење дека работата околу „слевањето“ треба да се забрза. Во Цариград дознал многу „вознемирувачки“ вести. Солунската општина, т.е. Татарчев, поточно ЦК, имал доставено барање до Егзархијата 3—4 членови на братството, меѓу кои и Гарванов, да бидат или отпуштени од служба или преместени. Ова барање му послужило на Гарванов како повод уште еднаш да го нападне ЦК за „неискреност“, и „неспособност“ да раководи со движењето и да бара ниту повеќе ниту помалку, туку реорганизација на Организацијата, зашто инаку можело да стане „катастрофа“.

Во ова писмо Гарванов се жали како од една страна се работело за помирување, а од друга страна им се копало гроб, и во врска со тоа го обвинува ЦК за неискреност и кон братството и кон ВК. Од ова произлегува дека ЦК работел од една страна за „помирување“ а од друга за ликвидирање на братството, што не одговара наполно на вистината. Како што видовме, а тоа сигурно и Гарванов го знаел, раководството на МРО до последниот момент работело за ликвидирање на братството, а не за помирување. За „помирување“ работеле само непријателите на револуционерното движење и посебно ВК. Тие во тоа и успеале.

И покрај огорченото противење на задграничните претставници, Сарафовиот комитет го испратил во септември 1899 год. во Солун потпоручникот Иван Камбуров со задача да го изврши „помирувањето“. Тој седум дена чекал во Солун додека ЦК решил да го признае за посредник и да започне со преговорите. Се гледа дека имало меѓу членовите на ЦК отпори и колебања, но на крајот преовладале тие кои биле за „помирување“. Како услов за „помирување“ луѓето на Гарванов ги поставиле следниве точки: Никој од централистите (веројатно се мисли на членовите на ЦК) да не го претставува ЦК; по еден претставник од ВК да стои во Солун и да го следи развитокот на работите; училиштата и општините да се закачат само тогаш кога би пречеле јавно и смислено на целта на Комитетот. Камбуров ги прифатил овие услови, но тие биле од ЦК или измислени или отфрлени. На крајот врховистичкиот пратеник од

²⁵⁾ Писмото е од 2. IX. 1899 — Види спомнатиот Сборникъ, с. 29—30.

името на ЦК му предложил на братството еден протокол и барање да се согласи со него, ако воопшто го сака „помирувањето“. Тоа ги изненадило Гарвановци кои тешко можеле да се помират со таквата положба. По долги размислувања тие сепак решиле да го прифатат протоколот. „Ние бевме изненадени, пишува Гарванов, и од 7 часот до 12 и пол по полноќ не можевме да се помириме со новата положба...“²⁶⁾

Протоколот ги предвидува следниве општи услови за помирување: 1) Т. Р. Братство во Турција се растура и се при соединува кон МРО; 2) сè што има братството ќе го отстапи на ЦК; 3) централистите ќе изберат, од шест посочени од братството лица едно за член на ЦК во Солун, а друго за Месниот солунски комитет. Истото ќе биде со месните комитети во Прилеп и Устово; 4) сите членови на братството ќе бидат примени во МРО откако ќе ја положат потребната заклетва; 5) членовите на братството треба да го откажат своето членување во братството „Милосрдие“.²⁷⁾

„Помирувањето“ Гарванов го карактеризира како сопствено капитулирање и искажува неограничено огорчување што условите го принудувале да го стави потписот на тој диктат.²⁸⁾ „Моралното понижување, душевната мака... што ние ги преживеавме, пишува тој, беа големи... Правото беше на наша страна, но силата на нивна...“ Но се теши „Па нека си признаеме, дека на делото ние нема што да му дадеме освен неколку идеални борци и два пункта во кои имаше само признаци на организација, но не и дисциплинирана организација. Неколку пушки и петте револвери не се материјали кои можеме со значење да ги посочуваме... Нашите редови и без тоа доста ретки се разредија (со напуштањето на братството на Б. Кушев кој откажал да оди за директор во Прилеп, назначен по интервенција на Гарванов и со преминувањето кон МРО и на некои братствени приврзаници, б. м.) до полна прозрачност и ние, 3—4 требаше да ја поведеме борбата чии крај ќе беше паѓањето на неколку наши глави во замена на оние кои требаше да ги земеме од противниците и со тоа нашето дело се свршуваше, а можеби и тоа на противниците...“²⁹⁾

Таква била силата на „револуционерното“ братство кое по силата на протоколот, во септември 1899 год., се „слеа“ со МРО. И нормално се поставува прашањето: како можело прет-

²⁶⁾ Цитираниот Сборникъ, с. 36.

²⁷⁾ Исто.

²⁸⁾ Протоколот бил потпишан од д-р Татарчев за ЦК и од Гарванов — за братството.

²⁹⁾ Цитираниот Сборникъ, с. 31. Сигурно му ја олеснувале болката и зборовите на Сарафовиот делегат Камбуров „Гледам бре брате, му рекол тој, дека сте прави во секој поглед, но вие сте поумни да разберете дека согласноста треба да стане. Јас ви ветувам дека ние одозгора ќе диригираме со сè и нема да се прават глупости во иднина“ — Спомени на... Ив. Гарванов, с. 126.

ставниците на една револуционерна организација, која го обединувала големото мнозинство на нашиот народ, по долго игнорирање, на крајот да се „помират“ со братството, иако тоа претставувало грст луѓе без никаква врска со масите. Дали ЦК имал погрешна претстава за неговата моќ? Дозволено е дека ЦК се наоѓал во извесна заблуда по однос на неговите можности, меѓутоа, тој сигурно знаел дека братството во никој случај не можело да ги загрози позициите на МРО и до последниот момент (ако се исклучи почетокот) не сметал за потребно да преговара и да прави компромиси на штета на принципите на револуционерното движење.

„Помирувањето“ било резултат на упорните настојувања на Врховниот комитет, но и на опортунизмот на некои членови на ЦК, пред сè на Хаџи-Николов и на Татарчев. „Макар и да ни беа познати нивните намери (стремежот организираната маса да ја потчинат на Егзархијата и ВК, настапувањето од великобугарските позиции и сл., б. м.), пишува Хаџи-Николов, Татарчев и јас немавме ништо против влегувањето во ЦК на двајца нивни членови, но како претходен услов сакавме да дадат заклетва... Таа беше главната причина што долго време не можевме да се помириме...³⁰⁾ Судејќи по ова, што Гарванов и неговите другари биле во основа непријатели на македонската револуција и нејзините цели, не било причина да им бидат затворени вратите на Организацијата. За Хаџи-Николов и Татарчев една формална работа, заклетвата, била основна пречка за „помирувањето“; илтом тие пристанале да се заколнат, престанале и пречките за нивното влегување во Организацијата. Секако заклетвата за верност кон статутите на МРО била важна работа, но тој чин не можел да има сериозно значење за осведочените непријатели на македонското ослободително дело. Здравите револуционерни сили, бескомпромисните борци за слободата на Македонија на тоа прашање гледале сосема поинаку од споменатите двајца членови на ЦК.

Мисијата на Камбуров во Солун претставувала грубо мешање на ВК во работите на МРО и предизвикала пресвртница во односите меѓу задграничните претставници во Бугарија и Сарафовиот комитет. Тоа било акт кој претскажувал уште во почетокот на соработката меѓу МРО и емигрантската организација лош завршеток и судири од големи размери. Зашто независноста на МРО била прогласена од македонските револуционери за свет идеал и посегнувањето врз неа се сметало за предавство и не можело да се толерира. „Горче, пишува Сарафов, во испраќањето на специјален човек од наша страна (на Камбуров, во Солун, б. м.) просре дека се накрнгува самостојноста на ЦК, та изгледавме, по негово сфаќање навистина нешто како ‚врховен комитет‘... Горче веќе потоа оладе, иако таму

³⁰⁾ Из записките на Ив. Хаџи-Николов, ц. ил. Илинденъ.

се постигна спогодувањето. Според Ѓорче таа постапка била принципиелно неправилна, зашто на некој начин изгледало дека Комитетот тука (во Софија, б.м.) се грижи да задоволува одделни амбициозни групи, отцепници, за да ги придобива на своја страна и да ги вмкнува во Внатрешната организација како надворешен елемент. . . Довербата на Ѓорче ја загубивме.“³¹⁾

Обратно, успехот на Камбуров во Солун, многу го охрабрил Врховниот комитет. Тоа му послужило како доказ да смета дека независноста на МРО не била сопственост на нејзината поширока раководна структура и дека мешањето во нејзините внатрешни работи било можно и давало резултати. Сарафов вели дека „убавите резултати од нашето прво мешање за помирување во работите на Внатрешната организација“ ги натерало да мислат дека единствено Ѓорче е тој кој толку се противел. Секако, таквото резонирање било наполно погрешно. Во тоа ВК ќе се увери, меѓутоа факт е дека раководството на Организацијата во случајот со братството, со своето неединство и толерантен однос кон непријателот дало повод така да се мисли и да се зголеми агресивноста и надежите на Врховниот комитет дека ќе може да ја потчини МРО на својата политика без поголеми тешкотии.

По сè изгледа дека со тоа што биле отфрлени сите услови за „помирување“ поставени од братството и со тоа што го принудиле да ги прифати сопствените услови, луѓето на ЦК сметале дека не направиле нешто кое се косело со принципите на Организацијата. Тоа можело да се поврзе и со духот на Уставот на Организацијата кој ги отворал вратите на сите незадоволни и спремни да се борат за слободата на Македонија да влезат во нејзините редови. Но без разлика како го оправдувале, примањето на Гарванов во редовите на МРО било сосема погрешно. Практиката покажала дека не биле Гарвановци тие што „капитулирале“ туку обратното, капитуланство покажале оние кои се сложиле една група од 10—15 лица, со докажани антимакедонски и антиреволуционерни сфаќања и дела, не само да ја примат во своите редови туку да ѝ дадат по едно место во ЦК и Месниот солунски комитет што не значело ништо друго туку внесување на волкот во трлото. Секако, никој не очекувал дека работите така ќе се развиваат та угре Гарванов ќе стане и претседател на ЦК, но и без тоа, нереално било да се очекува дека луѓето, кои биле принципиелни противници на движењето, со давањето заклетва и влегувањето во највисокото раководство ќе се претворат во негови искрени борци. И самиот Гарванов тоа не го криел од своите пријатели. Колку би било убаво, му пишувал тој на Аврамов по „помирувањето“, ако може и Чак'ров, преку ВК, да дојде во Македонија и ако сите се согласиме да дејствуваме заедружно и „после, ако се покаже

³¹⁾ Спомени на . . . Б. Сарафов, с. 50—51.

непреоден патот на ВК (кон потчинувањето на МРО, б. м.) сите, со општи сили го спасиме делото од пропаст“. Го молел К. Аврамов да влијае на неговите другари во Бугарија за да минат сите во редовите на Организацијата „која ќе го има за најврховен претставник ВМ — комитет“.³²⁾

Како и да било, во септември 1899 год. (не во 1900 како што стои на многу места) престанало да постои „револуционерното“ братство, а неговите приврзаници биле повикани да влезат во МРО. За член на ЦК не бил поставен, како што се очекувало, Гарванов, туку Кондов, а Гарванов станал член на Месниот солунски комитет. Гарванов ги информирал и своите претставници во Софија К. Аврамов и Чак'ров за „помирувањето“ и побарал да се спогодат со ВК околу судбината на нивниот весник „Автономија“ и да се ликвидираат долговите направени во нивно име.

До 1901 год. Гарванов не претставувал фактор во движењето, но и не престанал да конспирира против него. Неговата шанса дошла во јануари 1901 год: кога по една провала биле затворени членовите на ЦК, а Хаџи-Николов, кој исто така го очекувал своето апсење, го повикал Гарванов и Спас Мартинов и им ги открил сите врски (шифра, мастило, канали и сл.) со Организацијата. Тоа, со други зборови речено, значело предавање на прерогативите на ЦК во рацете на Гарванов, односно минување на врховното раководство на МРО, на еден нерегуларен начин, во рацете на нејзините противници.

Доаѓањето на Гарванов за претседател на ЦК на МРО претставувало огромна победа на силите непријателски расположени кон целите на македонската револуција. Гарванов, се разбира, не можел така едноставно да им ја предаде Организацијата на врховистите како што претходно им ветувал и за што се борел. Тука биле: познатиот и признатиот авторитет Гоце Делчев, потоа Горче Петров, Јане Сандански и плејада други македонски револуционери кои по доаѓањето на Гарванов на чело на ЦК уште повеќе ја интевизирале борбата против Врховниот комитет. Тука била целата Организација со својата солидно изградена структура, искусни кадри, револуционерни традиции итн. и во загрозените реони директно ангажирана во борба против четите на ВК и врховизмот. При една таква ситуација, кога бил повеќе номинален претседател на ЦК отколку фактички, Гарванов не можел да ги задоволи очекувањата од врховистите — да им ја „предаде“ Организацијата. При тоа нужно е да се спомене, за да бидат работите појасни, кога Гарванов станал претседател на ЦК односите со првите луѓе на ВК не му биле најдобри. Прво, Сарафов му ветил дека по „помирувањето“ ќе го вовлече во ЦК, но ветувањето не можел да го исполни зашто во Солун решавал ЦК, а не тој. Незадоволен

³²⁾ Цитираниот Сборникъ, с. 33, 37.

и огорчен од тоа, Гарванов се приклонил кон другата врховистичка група, на чело со Цончев, очекувајќи со негова помош да го добие толку саканото место во ЦК. Тој се согласил со Цончев да работат за преземање на ЦК, а самиот, во името на ВК во Македонија да формира комитет. „Сите елементи од бившото братство, пишува Горче Петров, се преобразија во врховисти . . . Спогудувањето (со Цончев. б. м.) всушност било Гарванов да придобие луѓе и да формира комитети по градовите, а од тука (од Бугарија, б. м.) да му испраќаат чети и поткрепа за засилување на врховизмот“. И навистина Гарванов успеал на повеќе места да придобие по извесен број луѓе и да формира врховистички кружоци, дури и мали чети. Планот бил да се создадат во Македонија врховистички оази, потоа Цончев да испрати арамиски чети што сè заедно би создале терен да се испратат офицери кои би се поврзале со нив и би ја презеле Организацијата. Значи до апсењето, ЦК се наоѓал во борба со Гарванов која, всушност, била продолжение на борбата со братството само со таа разлика што сега Гарванов, поврзан со Цончев, успеал да создаде поголема сила отколку како претседател на братството.

Меѓутоа, по застанувањето на чело на ЦК еден гест на Гоце Делчев како да изврши пресудно влијание врз определувањето на Гарванов. Гоце, знаејќи ги неговите односи со цончевистите и сфаќајќи ја големата опасност за Организацијата од продолжувањето на тие врски и соработка во новите услови кога Гарванов заземал толку одговорна функција во ЦК, решил да му укаже извесна доверба и да го придобие, наместо отворено да се конфронтира, по примерот на Горче. И навистина овој гест, како и причините што веќе погоре ги споменаваме, го натерале Гарванов наместо да му ја „предаде“ МРО, да му го откаже пријателството на Цончевиот врховен комитет и да ја навлече неговата силна омраза и злоба.

Така Гарванов заработил како човек на Организацијата, останувајќи, се разбира, по убедување врховист и противник на нејзините основни ослободителни принципи, чекајќи го згодниот момент тоа да го покаже на дело. Тој момент дошол при крајот на 1902 год. кога, не без согласност од официјална Софија, решил да го свика т.н. Јануарски конгрес од 1903 год. на кој било решено да се дигне востание, иако немало услови за тоа и сите здрави раководни сили на Организацијата остро се спротивставувале. Тоа не бил регуларен конгрес. На него не присуствувале нормално избрани делегати од револуционерните реони, туку тоа било собир на лица избрани и поканети од самиот Гарванов за кои однапред знаел дека ќе се согласат со неговото престапно решение. Со тоа и улогата на Гарванов во Македонија до Илинденското востание завршила — по познатите солунски атентати во април 1903 бил уапсен и ослободен дури во 1904 год.